

БІР ЕСТЕЛІКТІ СЫРЫ

Соңы, Басы текен сандарда

Ертегіне тура он екіде Панфилов кешесіндегі йді екінші бабындағы алтыншы пәтерді оқырау тімесін саусаымды батыл адай, емін-еркін бастым.

Тағы да тұртбырыштанан кестіктен Бұкеңің сәлбасы шалынды.

- Ассалаумаалайкум, Бұке!

- Уаалайкумсалам. Тұрлет! Сіңірілі саусағтары саусағтарымды ыса тісіп, жазылып кетті. Таяғының шымен асы жақтың сәлді.

Дәл кешегідей құрайсымыз із орнымызға жайласты. Бір згешелік - жылғы етіңді дәмді иісі танауымды жарып барады. Көмеш жегей кастрюльден етті табаға тәсіре бастады.

- Ет турай білемісің?

- Азапыз ой, Бұке.

- Ендеше мына пышақты алдың да турағын. Бәл - сәлан арнап кәтерілген азан. Бірақ онаға ет туратып ойды деп ренжімегің. Мына ол жарамал тұр. Ал, етті еркек турар болар.

Жегей тоғызтыштан бас-талмаған “астаналығы” шыарып, столды істіне ойды. Құрайсымыз із тиесімізді өштен ірі сырғытып жібердік.

Бұкең ауырып жүргендіктен бе екен, тамақты онша алыырамай отырды. Соған арамастан маған айта-айта командирлік алыптасқан дауыспен бұйырып ояды.

- Алдың! Дұрыстап, уыстап алдың!..

- Азысынан, майынан асдың!..

- Еркекше, азаға ша жегің!

Бір кезде Бұкең кителіңің оң жағын тұре бастады. Жегей адалып отырып, іңсіз бас шайлады. Оған ың дер Бұкең бе, оң олын табаға кәмің кірей салып жіберіп, майлы, дәмді деген кесектерді ала-анына толтыра кәсіп алды. Содан соң маған исая бұрылды.

- Ашығын ауызды! Мен саған Сәбеңше асатам. Сен ет асатуды не екенін білемісің?

- Енді, Бұке, азапыз ой... - Ашығын онда...

Аузымды аша бердім, кәмейме жылп етіп тиген азының майы ары арай тоғтаусыз сәгиді де кетті. Оған ілесе тамағымды ырнай, атылдау жылжып кесек ет те, амыр да жәңелді. Кәзімнен жас, өшешімнен ығылы ытды.

- Сәбеңше асату осы болады, балам!

“Балам!” Осы сәзге ішім жылп жәре берді. Бұкең - кәкеммен құрдас. Содан бәл азіргі алпында кеудесіңің сырылымен де кәкем сондай өкә сап кетті.

- Рақмет, Бұке!

“Кә!” дей жаздап бәгелгенімді сезді ме, сезбеді ме, бірақ мендегі өкәбылысты сол сәтте Бұкеңің аны танығанын білдім.

- Саған да рақмет. Асатуды тәсінгеніңе, оқығаныңа, алаңың тікбағайларыңдай жиіркенбегеніңе.

- Азапыз ой енді, Бұке!..

- Әй, жігіт! Осы “Азапызды” сен шәрет айталады. Мен шәмәрте айтылғанын тілеп отыр едім. Тілегіміз бір жерден шықты. Онда сен, Софы арағым, жай аза болма, мінезге бай аза бол. Жәртүіа ой тастар, талап-мағсатына сай аза бол!

- Мынауығыз батадай болды-ау, Бұке!

- Батадай емес, батам. Сипағың бетті!

Тамақ желініп, дастарған жиналысымен жегей кийініп сыртқа шығып кетті.

- Сәбең дегеннен шыады. Текенде мен Сәбеңді атты кәпелетіп алдым.

Бұкең біразға дейін темекісін іңсіз сорып, “тәтінні” ызығына беріліп кетті. Бұкеңің сол кәйін бәзбай асында ыбырсыз отырмын. Осылай арай шығарда Сыраағмы тап шегелеп жіберген.

“Бәгін айтсең де интервьюмен келетін бол. Жегістің шәрек асырлығы мерекесіне Бауыржанды сәйлетсек, мәртимызды балта кеспейді. Барыңды сал. Әйтеуір, өгімесін... естелігін жазып кәл. Ертең график бойынша оқығаның...”

Интервьюді алай бастасам екен деп толғанып отырмын. Бұкеңің ізі ыңай білдірмесе, тәтелеп ештеңе шығара алмай-тынымды сезем. Онда мәлде бәлдіріп алуым оғай. Оның істіне маған пейіл беріп, босап тәскенің арағанда кәптен бері кәдімгі арағайым тірлікті бір пендесімен шәйіркелескісі кәліп жүргенге өкәсайды. Асындағылар абағын бағып абысып кете алмай, бәлайылар беталды іркіп, ізді-іздері ірпіісіп жолай алмай, батырды бәлектеп, жазушыны жалғызсыратып тастағанға өкәсайды. Әйтеуір мәдебір тәйсікпен мен Бұкең туралы осындай тәжырымды іштей таусаймын.

- Тыңдаймысың?

- О не дегеніңіз, Бұке! Сізді тыңдамағанда кімді тыңдайын!

- Жарамсағанба. Тыңдағын. Бұкең мәштігіндегі темекісін сәкіп тәсіріп, бос мәштікті ірлеп-ірлеп алды.

- Мені бытыр Сәбең, кәдімгі Сәбит Мәғанов йіне онаға шағырды. Мариям жегейді олы ашы, Сәбеңің ізіне тартқан кә мінез адам. Менен басқа онағы жоқ. Жас азғы, армян коньягі. Ішім бірдеме сезіп отыр. Сәбеңің мәденіі маған оғашалап айтғысы бар екен. Несі бар, айтғаны дұрыс. Бізді... (бізді) деп азаң интеллигенциясын айтма... М-м, зиялыларын, оларды ішінде бәлектеп жазушыларды айтма) бізді бір жаман детіміз: із отырымызды ізміз ана асымыз, орысшалаң: варимся в собственном соку. Аралас-қараласымыз болғанымен, сыр ашу, ағыл-кәес сәрау сияқты ата аза салтын мәлде мытқанбыз. Ол, сәір, бір-бірімізге сенбестіктен, ызығаншақтытан, кәңшілдіктен тұған тірізді.

Мен тағы да кәлігіп кеттім.

- Бұке, оған отыз жетінші жылды салғыны да тиген шығар. Сол кезден кеудеге енген секемшілдік, сенбестік өлі босатпай жүрген шығар. “Ауру батпадап кіріп, мысқалдап шыады” емес пе. Әрейлену де дертті бір түрі ой.

Бұкең бетіме заң өкілді. Басың ірі ізеді, ірі шайады.

- О да мәкін. Но не бесспорно. Ол әрей отызыншы жылдарды салдары болса, одан кейін тұған жастарды іркітіп бара жатқан аңдай зізала?

Жауап бере алмай алдым. Дәл тәсіп отыр. Тәстастарым мен бес-алты жас қәкен замандастарымның кеуде-сейфтерін ашатын шифр мен кілтті өлі жасала оймағанын білем, іңсіз томсардым. Бұкең: “Солай, бауырым, тіл тістеді бе!” дегендей мәсіркей арап, тағы тамағын ырнады.

- Сәбеңдегі бір демі асирет - ішіндегісін жасырмайды, ойындағысын бәкпейді. Маған аңда-санда сыр ашып оятыны бар. Ет жеп болған соң екеуміз Сәбеңің кабинетінде оғшауланды. Сәбең диванға малдағын ырып, домаланып отырып алды. Мен де отырдым.

“Темекіңді шеге бер” - деді Сәбең.

Темекімді тәтаттым да, Сәбеңе бас шәлғымды.

“Айта бергің, Сәбе. Әлағым сізде”.

“Әй, Бауыржан! Менікі дегенге жәрттың анталап, жармаса кететіні бар. Текен асырда тұған азақтың шәалыбы - Абай, Шоған, Ыбырайды алдымен із азағ халғына, ала берді орыс жәрттына, ірісі мәлемге таныту ажет-ағ. Мәхтар Абайды мәлем түріне бір-ағ шығарды. Ыбырайды іркім-іркім бір шәылап, аймағы тәгіл ауылына таныта алмай жәр. Мен ірі ойлап, бері ойлап, ендігі алаған мәмырымда Шоғанды жазбаға бекінгем. Алашты кітаптарым жазылды да. Мәхтар сияқты мен де ғылы Шоғанды тұрт кітапқа сиғызсам ба деймін”.

Сәбең сәл тоқтап, бетіме сыңарая арады. Мен еш белгі сездірмей, темекімді сора тәстім.

“Енді сәйтіп жүргенде жанымды езгілеген мазасыздыға душар болдым. Ол аңдай мазасызды дейсің бе? Сапарғали Бегалин “Бала Шоған” деп кітап шығарыпты. Анау Сәуірбек те “Оянқәлге өлаған жәлдез” дей ме, бәл да Шоған туралы жазып жәр. Жазам десе, бұрын айда алаған. Мен жазған кезде жырымдап, жәаласып нелері бар екен. Осыған ыза болмағанда, айда ыза боларсың, ғу, Бауыржан!”

Даусымның алай атты шығып кеткенін білмеймін. Соғысты жәйкеге етер сәсері кәшті гой. Кейде шәылдау кәлігетінім рас. Сол детке басып алыппын.

“Әй, Сәбит! Саған Шоғанды мәрағып ағй атаң меншіктеп беріп кетіп еді? Әлде ол еншіңе тиген дәние-мәлік пе еді? Әзің айтқан азақтың шәалыбы емес пе. Ендеше оған Сапарғали неге орта болмаса? Сәуірбек неге орта болмаса?”

Сәбеңе кәз тоғтатып ара-сам, тәтігіп алыпты. Тарлақты жәмыртасындай бетіңің тарғылы анығталып шыға-шыға кәліпті. Бірақ бір мәкіген соң жуы арада басылам ба, ерді бауырыма ала тулап жәрмін.

“Искусствода творчестволы жарыс болатынын білесің. Бір ана доктор Фаустус тағырыбына Германияда екі жүзден астам ағын алаам тербеген. Бәгінде Гетенің “Фаусынан” басасы тәгел мыт. Шоған туралы тағы жазамын деген талапкерлер болса, тіпті жаңсы. “Жәзден жәйірік, мың нан тәлпар шыса”, азаң дебиетінде ерте іріктеліп Шоған туралы жазылған кітаптарды ең іздігі ана алады.”

Сәбең ндеген жоқ. Менің даусымның аттыра шығғанын естіді ме, Мариям жегей есік ашып, шайға шағырды.

Сәбең козғалған жоқ, диванда отырған кәйі ала берді.

Мен шайға арағам жоқ.

Бұкең енді маған шәішия арады. Мен кірпік ағпай өлгі сәраулы арасты тосып алдым.

- Әділін айтғын. Менікі дұрыс па, бұрыс па?

- Кейде дұрысты да бұрысқа айналып кететіні болады-ау деймін, Бұке. Сәбең бәкіл азақтың ізі айтатындай “кәдімгі Сәбит Мәғановы”. Халықты ең сәйікті жазушысы.

Адвокат болмағың! Тәрелігін дәл айтғын! Понятно тебе?

- Бұке, ұрсып айту бар... натып айту бар...

Бұкең олымнан астай алды.

- Вот именно! Сипалап айту болады, йпалап тәпеу болады. Яғни ол - дәкірлік! Сондықтан мен артың кеттім. Солай ой, әулие Софы?

іңсіз ана бас ізедім. Бұкең білегімдегі олын босатты. Бос мәштікті өр-өр сорғыштады.

- Да-а... Сәбеңе телефон соғу керек!..

- Бұке, сіз шығармаларыңызды кәбінесе орысша жазасыз. Ал азағшаның тәбін тәсіресіз...

Бұкең тағы да жымылған шырай тірілтті.

- Оның алай демексің, . Мен дәрісті негізінен орысша алдым. Орысша дәріс оғдым. Кейін орысша тілді ортада кәп болдым. Адамды илейтін де, алыптастыратын да, шыңдайтын да - әмір текелдері. Мен тілді оғайына ызығам жоқ, орайлысына ол арттым. Әрине, “қоң тақой сары домала?” кейпіне тәсе ойғам жоқ. Бұкең тағы да тәсін кәрсете “жәмсарған” өлпет танытты.

- Бірақ ана тілді өлпеттеу бар. Әдірлеу бар. Ардаң тұту бар. Ол - ретті, ретсіз сәз сапыру емес. Білсін, білемсін ойыртпақтап өңның тәсіру де емес. Жалғау жәрнағын бәзып, тасты жермен тоғқадаған машинадай тілді ізіп-жәлғу да жәң емес. Тілді шәбарлау да жаңсы асиретке жатпайды. Бұкең осы тәста кәдіріп бетіме сәрлана, сәзіле арады. Мәртты жыбырлап кеткендей кәрінді.

- Сен мені ішіңнен сәкпегің. Тілді ізі шәбарлайды дегегің. Мен орысша араластырғанда ойды өстемелеп, нағтылап жеткізуді мағсат етем. Понятно тебе?

Екеуміз де кәлдік. Аның, ағын, Бұкең шелеп “нағтылап” кәлдік.

- Бәрібір сәз, Бұке, азаға ша да кәп жазасың өлі.

- Біліп ойғын, мен азаға шәле жазып, мағал шығарам. Ал ол дегенің тіпті де оғай дәние емес.

- Әрине ой, Бұке. Мағалды білгіштер әмір тәжірибесіңің зерделі оймен тәжырымдалып, айшықты тілмен кәмкерілген сыбындысы деп жәр ой.

Бұкең бетіме шәішия өкілді.

- Әй, сенің бәл анығтамаң ізіңдікі ме, ізгенікі ме? Ашып айтғын, қане!

- Бір жерден оқығанымды ізімше жеткізіп ем, Бұке.

- Онда демей айтғың. Мағалды мәнін жеткізе білді. Әмір тәжірибесіңің сыбындысы екені аксиома. Менің азақшам соньмен біраз мәл ал шығаруға жарады. Бірақ ара сәзді азағның асығпай айнатуға кәлің кіремейді. Кейде мытың-ырап алаған сәзді есіме тәсіргенше біраз отырып алам. Ал ізің білесің, проза миыңды жәп, жәйкеңді жәғартып, мына майлы жеріңді жауыр ып, жаңыңды ажап, діңкеңді өрттып жасалатын шаруа. Минут сайын демесем де, редік аламың - ды тоғтатып, кәзіңді тәбеге тігіп, мытқан сәзіңді ойлап отыру - азап. Адское мучение!

Орысша жазуымның бір себебі осында. Ол еріккендік немесе ана тілді менсінбегендік емес. Керісінше, сыйлағандық. Қорламайын дегендік. Аза тілі сондай бай тіл. Бай тілді бәкіл аған-сәлін, шырын-балын, дәмін-татымын тәгел игердім дей алман, бауырым. Мен - солдатпын. Жаңсы машығанбаған нәрсеге онша әуес болмаймын. Понятно вам?

Бұкеңің кеудесіңің сырылы кәбейді. Кейін білдім, сол жыл, сол айларда кеселді Бұкеңді өбден өлсіреткен кезі екен. “Дәрі неге ішпейді?” дейтін жанажыр тілекпен бетіне жалтағай арадым.

- Темекіңің оя алмай жәрмін. Никотин - яд! Оно понятно. Бірақ темекі кейде жәрым-жәрым, тілім-тілім жәйкеңді жәмсартады. Жәлдік кәлгендей болады...

Менің кәзіме жәйке деген өғым сол сәт кәдімгі сырт тәлғасы бар затқа айналып, елестеп кеткені. Онда да Бұкеңің ізік-ізік жалғанған, бәжырбуылты білектей жуан өыл арған-жәйкесі боп елестеді. Ол тиген, жарышағидалаған, өділетсіздік тоғпағалған жәйке-арға бір босап, бір керіліп, ысқырып шеңбірек ататын тірізді.

- Тіл - халық мәрасы. Оған мейлінше мән берген дұрыс. Анаға деген сәйсіпеншілік аңдай болса, ана тіліне деген

аялаушылы, астерлеу содан еш кем болмауы тиіс. Ал бізде... бізді кей жазушыларда осындай жауапкершілік жоқ. Кәп жағдайда ізіңің оғушыларының дегейінен кәп тәмен шала-шарпы азақшасымен алың-алың кітаптарды дәмбілездейді. Состряпают книги-кирпичики! Вот так! Ол ада-судың ең ауыр түрі. Доказы-ваю: біріншіден, оғушының, читательдік лексиконың аздады. Яғни, тіл байлығын жәтады. Оттуда и наш казенный бедный при земленный язык журналистики. Екіншіден, кәп сәзді мағынасын ізі білмегендіктен, дұрыс өлданбағандытан, бәрмалап, бәзып енгізип, тілге зорлы жасайды. Шіншіден, запомни это навсегда, жас ұрпақты, болашақ ұрпақты азақтың шәрайлы тіліне, кәл даласындай, биік тауындай мол ірі терең, асқақ ірі сем тіліне деген махаббатын суытады. Тіпті жерінтеді.

Бұкең тағы темекі тәтаты. Тәтін жәтып алды ма, мәлде тәтеленген жәйкеге із ой толғыны сәсер етті ме, кәрк-кәрк жәтелді.

Сырттан дебиетші-ағым Мекемтас Мырзахметов кіріп (сәір), бір жакындығы болар, йткені сыртғы есікті ол кісі із кәлтімен ашқандай боп сезілді), түр әйге, залға өл-жазба ма, кітап па кәліліп ойып, айта шығып кетті.

- Орысша ыз мыты...

Неге айтқанымды білмеймін. Тіл тістеуге кеш боп алды. Бұкең кәркілдеген жәтелін де жәтып жіберді.

- Мыты дейсің, ... Сен онда мынаны айтғын, орысша жазатын азақ жазушыларының ішінен айсымызды орысшамыз мыты? Кәз де шағырайды, мәрт та тіктейді. Азу да егелді, танау да делдиді. өлдағы таяғ та алшылдады.

“Кімді атасам екен? Әзіңіз!”

десем, мәлде ылдилағаным, мәлде кәпшік ойғаным болмаса па? Кешеден бері бір-бірімізден бәкпеміз алмағандай еді, бір сәтте кәмілжымін деп бәрін бәлдіріп алмаймын ба? Әй, не де болса ағынан жарылайын. Нар тәуекел!”

- Бұке, мен айтсам... Олжастың орысшасы мытырағ сияқты.

Бұкеңің бәкіл тік шаншылған кәз, мәрт, иіндері із орындарына кисая-кисая кетті. Таяқ жоғары шапшып алып, еденге тың етіп, шегелеп нәкте ойды.

- Мытырағ емес, мыты! Нағыз мыты орысша Олжастікі! Недаром же он поэт! Ал ағын тілді мейлінше мол, мейлінше тәбегейлі игеруі ажет. Олжас игерген ірі меігерген. Ал, екінші орында кімді оясың?

Мен бәгелге жок. - Ол сіз, Бұке! Сіз ана! - Бәңыға кәлісуге де болады. Ал, әнуар... Әлімжановты айтма. Әнуар публицистикада алдына жан салмайды.

Білегімді түріп, сағатыма арадым. Екіден асып кетіпті. Материалды ашан кәледі деп мені зарыға тосып отырған басты тарымның халін жобалаймын. Асымда отырған Бұкең маған енді бұрыннан етене таныс, жас алшақтығына арамастан, оның гвардия полковнигі менің запарлығы лейтенанттығым мытылып, екеуміз кәптен сырлас, туыстас жандай сезілді. Еркінсің дедім.

- Бұке...

- Тартың олымнан!

өлынан тартып, өолтығынан сәйеп, жау жәбеген, ауру жәлкі кіреген батырды залға апарып, диванға ісайттым.

- Сен Сырбайға айтғын, гәрілдеп мазады алмасын.

БІР ЕСТЕЛІКТІҢ СЫРЫ

6-шы беттен.

— Лде телефонды бері жа-
— ындатасың ба?.. — азір редак-
торыңа — зім тң сіндірейін...

— Жо-жоқ, Бұке! Айтам
— ой. — озалмаңыз!..

— Онда, — улие Софы, сен
маған ертең он екі ноль-ноль-
де келгін. Бүгін тағы шаршап
— алдым.

Шаршағанын да, мені
кәдімгідей іш тартып — алғанын
да білем. Дәл — азір сол естелік
жазылмай кетсе де, бас ре-
дактор мен орынбасары
бұйрықтан соң бұйрық беріп,
жұмысымнан босатып жіберсе
де, мына сөзге жүйімен-ақ, ша-
— ырайып — адалатын күйімен-
ақ — зіме сондай — наған Бұ-
кеге, ішіндегі жылу мен жар-
— ыты, ығылас пен мейірімді
сыртқы суық реңмен бұрке-
леп тұратын командирлік атақ
мінезі — алыптасқан Бұкеге
бұдан ірі тініш етсем, жүйсіз
— инайтындай күйіп, — оштасып
шығып кеттім.

Сырағал мен Жұкең мой-
ным салбырап кіргеннен-ақ,
тағы да — р — ол оралғанымды
айтқызбай-ақ білді.

Сырағалның сол — олы сол
жақ — ртын опырайта сүйкеп
— тті. Дауысы да — р ете — алды.

— Жұке, болды! Номерді
теруге жіберте бер!

Жұкең кең пейіл адам.
Күйінде, күйіні — шында — ана
жылтырап, келісімге шақырып
тұратын күйісін тұтатып алып,
бас редактор мен жас редак-
торды кезек-кезек сипап — тті.

— Ер кезегі — шке дейін...

— Дұрыс айтасыз, Жұке! Тап
ертең — келем! Сөзсіз — келем.

Сырағал иегін — ана күйіріп,
тіл — атпай, мені кеңсе-
кабинетінен шығарып жіберді.

— скери тұртіпке сай — дет-
пен ертеңінде тура он екіде
— о — ыраудың кішкене
түймесіне саусағымды — ададым.
Есікті Күмеш жегей ашты.
Сырт киімін киіп алған екен,
сірә, есік ашуға мені тосып
отырса керек, тысқа беттей
беріп, кері бұрылды да:

— Алаң анау бөлмеде, ди-
ванда жатыр... — алғам,
уағытын күйі алма, — деп сы-
бырлай пысықтады.

— Иі, иі, білем — ой, жеңе-
ше...

Бұкең диванда шалалап
жатыр екен. — сынған олым-
ды алып, иегімен — асындағы
орындығын нұсқады. Журнал
столы — стінде бірнеше парақ
ақ — ааз, — алам жатыр.

— Бастаймыз ба? — деді ба-
тыраа.

— Бастайың, Бұке, — деп
мен — ра — ыштым.

— Онда былай болсын, Софы
— улие... Сен менің — улие
дегеніме ренжімегін. — улилік
— тазалық, — риясыздық. Ондай
болғанға не жетсін... Бұкең
күйсінді.

— Мен бүгін сәл ауырлап
жатырмын. Сал адам дел-сал
болып. Сен салдың не екенін
білесің бе?

— Білем. Бәл сәзді — ш ма-
— ынасы бар, Бұке. Бірі -
кешегі — лы даламызды — той-
думаның күйі - сал, сері...
Екіншісі сәл науқас, орысша-
ласа — паралич. — шіншісі -
— айы — пен кемесіз — алғанда
— амыс не — алаштан жасап, суда
жүзетін — арапайым ілдебайды
түрі...

Бұкеңнің алы дендеген
суық кәздері маған біраз
тесірейе — адалып — алды. Мен
— арадай — ысылдым. “Шынымен
— ателескенім бе? Мен
білмейтін бәл сәзді басқа да
ма — ынасы болғаны ма?”..

— Мен сол екінші салымын.
“Дел-сал” деген на — соның

аны — тамасы. Мен екі жұлз жеті
рет ай — ақа кіріп, бес рет — ор-
шауда — алып, екі рет ауыр жа-
раланған жанмын. Жұлын-
жүйкеге түскен зіл де күй...
Бұкең ығыранды. Күйін
жұмып, — айта ашты. Сөз сау-
сағы кеудеме — арай шаншыл-
ды.

— Тексеру сұра. “Зіл” де-
ген не!

Ол... ол! Бұке,
білгіштердің айтуынша мамонт-
тың — аза — ша атауы күйінеді.
Мен соған сенем, — йткенің — аза
— ағын халың. — й — астырып,
— йлестіріп айтқанды — натады.
Піл мен зіл бірін-бірі іздеп
тұр — ой.

Бұкең жымыңан — лпет та-
нытты.

— Сенесің, — й!.. Сенгін, Софы
шырақ! Халыңа сенген,
жұртыңа иланған азамат еш-
— ашанда арзымайды.

Бұкең шынтағын диванға
тіреп, иығын — сіре, мойнын бері
созды.

— Жазың!

Дайындап — келген — ойын
кітапшам мен — аламыңды
— й — айлай бастап едім, сауса-
— ымен журнал столын күйсетті.

— Анау — аазға анау — алам-
мен жазың! Дайындап
— ойлаң.

Мен дереу айтқанын орын-
дап, ың — ай білдірдім де,
Бұкеңнің аузына — арадым.

— Мне было тридцать один
год, когда меня назначили ко-
мандиром дивизии. Бұкең
естелігін осылай орысша бас-
тады да, мойнын созып менің
жазғанымға күй жіберді. Жаза
алатыныма сенді-ау деймін,
кейін серпіліп — айтадан шал-
— алап жатты.

Осы арада мен Бұкеңнің
неге “отыз бір жаста едім”
дегеніне — лі күйге дейін
түйінбей жұргенімді ескерте
кетуді жүйі күйі. Себебі — ол-
басшы — аамыздың 1945 жыл-
дың — а — тарында дивизия
командирі болып та — айындал-
— аны мүйім.

Ой — ағына, ой на — тылы — ы-
на сүйкес Бұкең бірде орыс-
ша, бірде — аза — ша айтып жа-
тыр. Мен аланың сүйін бөлмеу-
ге тырысып, — ріп-н — ктесін де
— алдырмастан ілесе жазып
отырмын.

— Ал енді, — арағым, дүй но-
— ат — ой. Но — атымды түйсінді
бе? Это — точка!

— Ма — л, Бұке!

— О — ыңын! Не жазғаныңды
о — ыңын деймін. Понятно тебе?

Мен — аазға түйскен Бұкең
естелігін дауысым дірілдей
о — ып шығардым!

Бұкең мырс етті.

Сен стенографияны
білемсің?

— Жоқ.

— — лгеріңсің. Ештеңе — ал-
дырмапсың.

Мен ар — аландым.

— Журналда істеген соң
журналист емеспін бе. Интер-
вью алғанда — лгеру — ажет.

— Онда мынаны — алай
— десек де еркің. Ал менің
анау екі жердегі орысша ай-
тылатын “түйдімді” — ыс-
— артпағын. Бәл — бұйрық. Ал
бұйрық орындалады. Засим,
— дегеніңді маған — келіп
күйсетесің.

Бұкеңнің екі жердегі
“түйдімді” Маршал Жуков пен
генерал Чистяковтың ауызда-
рынан шығатын орысша анайы-
лау тіркес. — аза — о — ырмандар-
ының — лағына түртіңдей де
түеді, редакторым да
жібертпейді. Амал не, — нсіз бас
изедім де, орнымнан түрдым.

Бұкең маған олын созды.
Демей сүйеп диванға отырғыз-
дым.

— Сен “— ыс — йден — р
шы — па” деген — аза — ма — алын
білемсің?

— Білем?! —

— Газ жаға аласың ба?

— Пүтерің бар ма еді?

— Жағам. Пүтерім де бар.

— Онда ас — йге барып шай
— ой — ың. Екеуміз шай ішелік.

Кеудемді ыстық толғын
толтырып — кетті. — айран
— алар! Мінезімен, — негісімен
түрбиелейді дегені осы екен-
ау! Ауырып жатып та ата-
— дістүрін берік са — таған Бұ-
кеңдей асылдар барда хал — ы-
мызды — она — жайлы — ы, дар —
— аңды — ы, кең пейілділігі жо — ал-
майтыны а — и — ат.

Осы естелікті жазу — стінде
бір бұйымда — лдебір — кіншіті
— кпе бүйк етіп, тыншыды.
Себебі атағы дардай бір клас-
сик атамыздың — йіне — ш рет
интервью алғалы барып, сол — ш
бар — анымда да жайұлы дастар-
— аң — стінен шығып, бірақ бір
де бір рет ата — ты жазушы-
мыздың “дүй ауыз тиін”
естімей кетіп ем. Ал мына Бұ-
кең, — зі айтқандай сал болып
шүйіп жатса да, Алатаудай
ас — а Бұкең бүйк — аза — ты
бір — зіндегі болып тағы бір — мір
сабағынан — мытылмас дүйіс
берді.

Сырағал мен Жұкең
естелікті тыңдап шығып,
тездетіп редакциялауымды
тапсырды. — лгі “түйдімді”
аударып, тігісін жатқызып
жіберуімді екі жақтап — ада-
— алады.

Естелікті тездетіп — деп, ма-
шинкаға бастырып, басты — та-
рыма — о — ып беріп, енді
Бұкеңнің р — сатын алу — шін
тағы да алтыншы пүтерге
келдім.

Бұкең диванда жатыр
екен. — олымен орынды — ты
күйсетті.

О — ып отырмын. — лгі
“түйдімді” — “Ене — ді — райын”
деп асылыс сыдырта жүйнелгем,
мырс етті де:

— Тауыпсың, тауыпсың! —
деді.

Одан кейін бүйлген жоқ.
О — ып біткенімде, столдағы
— аламға — ол созды. Дереу алып
бердім. Бұкең естеліктің ма-
шинкаға басылған — ш данасын
да — зіні — атағына сай ірі
— ріптермен арбайтып — олын
— ойып берді. Ризалығымды
— нсіз сездіріп — айта — айта бас
изедім.

— Жеңге — тама — жасап жат-
— аң. Ау — аттанып кеткін.

— Ой, Бұке, ра — мет! Гра-
фиктен — алмайың. Менің мы-
наны дереу баспаханаға
жеткізуім керек.

— — й, — улие Софы, келіп
түрің.

— Келем, Бұке, келем...

У — де бергіш халы — ыыз ба,
— лде себепсіз барып — лкен
— ағаның алтыннан — ат уа — ытын
босқа алмайың дейміз бе, мен
Бұкеңге бара алмадым.
Мүйкіндік тауып адамдар бір-
бірімен тірісінде кездесіп,
сүйлесіп, түйініп тұрғанға не
жетсін дейтін бір тілекті кеу-
демнен жиі аулайтын боп
жүйрмін. — лде ол талай кеткен
— кіншіті — лсіз жа — ыр — ап — ксігі
де болар. — лде ол Бұкең сын-
ды асыл — алаларды — алаған
жүйректі бүйек бүйліңысы да
болар. Менің — алаларды іздеуім
басталды.

...Бұкеңнің сол естелігі
“Жүйдімді” 1970 жылғы
бесінші санында жарық күйрген
еді...

Софы СМАТАЕВ,
15.12.23 жыл.